

ادبیات داستانی عامه

درس تخصصی گرایش ادبیات عامه

دکتر حسن ذوالفقاری

عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس

www.ketab.ir

Paper from well managed forests
and controlled sources

کاغذ این کتاب از جنگل‌ها و منابع
کاملاً مدیریت شده تهیه شده است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه: ————— ذوالفقاری، حسن، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور: ————— ادبیات داستانی عامه/ حسن ذوالفقاری.
مشخصات نشر: ————— تهران: نشر خاموش، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ————— ۳۷۲ ص.
شابک: ————— ۹۷۸-۶۲۲-۶-۳۶-۱۰۰-۸
وضعیت فهرست نویسی: ————— قیفا
یادداشت: ————— کتابنامه.
موضوع: ————— ادبیات عامه ایرانی -- تاریخ و نقد
Folk literature, Iranian -- History and criticism
موضوع: ————— افسانه‌ها و قصه‌های ایرانی
Legends -- Iran
موضوع: ————— افسانه‌ها و قصه‌های ایرانی -- تاریخ و نقد
Legends-- Iran-- History & criticism
شناسه افزوده: ————— اسماعیل‌پور، ابوالقاسم، ۱۳۲۲ -، گردآورنده
شناسه افزوده: ————— Esmailpour, Abolghasem
رده‌بندی کنگره: ————— PIR۳۹۹۲/۵۹الف۴۱۳۹۷
رده‌بندی دیویی: ————— ۳۹۸/۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ————— ۵۲۴۱۲۳۳

نشر خاموش

ادبیات داستانی عامه	نم: کتاب:
داستان نژاد و فقر	به کوشش:
فرید ادیبی	طرح جلد:
مجید شمس الدین	صفحه آرایی:
سراج / حجت / باب رضوی	لیتوگرافی، چاپ و صحافی:
اول ۱۳۹۷ / ۲۰۲۰	چاپ / شمارگان:
۵۵۰۰۰ تومان	قیمت:
۱۷۸-۶۲۲-۶۰۳۶-۱۰-۸	شابک:

کلیه حقوق این اثر برای نشر خاموش محفوظ است

ارتباط با نشر خاموش: ۰۹۱۲۰۱۷۸۱۹۴ | ۰۹۱۳۱۷۸۱۹۲۰

www.khamooshpub.ir | www.khamooshpub.com | @khamooshpubch

تهران، ولنجک، خیابان گلستان سوم، پلاک ۳، همکف

هرگونه کپی برداری، برداشت و اقتباس از تمام یا قسمتی از این
اثر، منوط به اجازه کتبی ناشر می باشد.

مرکز پخش: پخش ققنوس، میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت)، بن بست مبین، شماره ۴
تلفن: ۶۶۴۶۰۰۹۹-۶۶۴۰۸۶۴۰

فروشگاه: کتابفروشی توس، خیابان انقلاب، نیش خیابان دانشگاه. پلاک ۱۷۸
تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۷

۹.....	مقدمه
۱۱.....	بخش اول: ادبیات داستانی عامه
۱۲.....	فصل اول: تعریف
۱۴.....	فصل دوم: گونه‌ها و انواع داستان‌های عامه فارسی
۱۷.....	انواع قصه‌ها از نظر قالب
۱۷.....	افسانه
۱۸.....	اسطوره
۱۹.....	نایت / لطیفه
۲۰.....	مقاله
۲۴.....	انواع داستان از نظر ساختار روایی
۲۴.....	انواع داستان‌ها از نظر مضمون و درون‌مایه
۲۵.....	انواع داستان‌ها از نظر زبان
۲۶.....	انواع داستان‌ها از نظر چگونگی بیان
۲۶.....	انواع داستان‌ها از نظر مایه ادبی
۲۷.....	انواع داستان‌ها از نظر نظم
۲۷.....	انواع داستان‌ها از نظر حجم
۲۷.....	انواع داستان‌ها از نظر نحوه ارائه
۲۷.....	فصل سوم: عناصر داستانی
۲۷.....	پیرنگ (طرح)
۲۸.....	کنش
۲۸.....	زاویه دید
۲۹.....	شخصیت و شخصیت‌پردازی
۳۲.....	زمان و مکان
۳۳.....	زبان و بیان
۳۴.....	درون‌مایه و مضمون
۳۵.....	توصیف
۳۶.....	فصل چهارم: ویژگی‌های قصه‌های عامه فارسی
۴۲.....	فصل پنجم: بن‌مایه‌های قصه‌های عامیانه فارسی
۵۸.....	فصل ششم: سبک نثر در افسانه‌های عامه مکتوب
۷۴.....	فصل هفتم: تنظیم علمی و مطالعه داستان‌های عامه
۷۴.....	بر اساس بن‌مایه‌ها
۷۵.....	بر اساس تیپ‌ها
۷۶.....	بر اساس ریخت‌شناسی پراپ
۸۱.....	بخش دوم: داستان‌نامه‌ها

۸۲.....	فصل اول: ادبیات داستانی عامه مکتوب
۸۲.....	مهم‌ترین آثار ادبیات داستانی عامه براساس سیر تاریخی
۸۳.....	دوره سلجوقی
۸۳.....	سمک عیار
۹۴.....	نمونه اثر: سمک عیار و مهرویه نباش
۹۷.....	ابومسلم نامه
۱۰۲.....	نمونه اثر: بازگشت یاران نزد ابومسلم
۱۰۵.....	داراب نامه طرسوسی
۱۱۰.....	نمونه اثر: اندر شگفتی‌های هندوستان
۱۱۱.....	قهرمان زال
۱۱۳.....	نمونه اثر: این جادو
۱۱۵.....	اسکندرنامه‌ها
۱۱۹.....	الف. اسکندرنامه‌های مشهور
۱۲۰.....	ب. اسکندرنامه‌های منظم
۱۲۱.....	اسکندرنامه (روایت فارسی کالی‌تنس دروغین)
۱۲۴.....	نمونه اثر: بازگان زاده عاتق دختر پری دانای او
۱۲۷.....	سبزپری و زردپری
۱۳۰.....	نمونه اثر: پریان کوه قاف
۱۳۱.....	دوره مغول
۱۳۱.....	طوطی نامه
۱۳۲.....	نمونه اثر: داستان نجار و زرگر و زاهد و حائک و پیکر چوب
۱۳۳.....	افسانه گلرین
۱۳۵.....	نمونه اثر: بیرون آمدن نوش لب از پرده و نشستن در جمع عجب‌ها
۱۳۵.....	بختیارنامه
۱۳۶.....	نمونه اثر: داستان هفتم حکایت ملک عراق و شاه حبش
۱۳۸.....	اعجوبه و محجوبه
۱۴۲.....	نمونه اثر: کنیزک ملک جهرم
۱۴۴.....	دوره تیموری
۱۴۴.....	داراب نامه بیغمی
۱۴۹.....	نمونه اثر: لشکر فرستادن ملک داراب به سوی یمن
۱۵۱.....	فیروزشاه نامه
۱۵۳.....	نمونه اثر: ملک بهمن و شاهانه پری
۱۵۶.....	حمزه نامه
۱۶۲.....	نمونه اثر: مرگ غشام بن علقمه خیبری به دست حمزه (رض)
۱۶۴.....	قران حبشی
۱۷۰.....	نمونه اثر: بخت و دولت
۱۷۲.....	بطلال نامه

۱۷۸	نمونه اثر: جعفر نامدار.....
۱۸۱	دوره صفویه.....
۱۸۲	مختارنامه.....
۱۸۸	نمونه اثر: قتل عام برین ربیع به دست مالک اشتر.....
۱۹۱	اسکندرنامه (از فرنگ تا هندوستان).....
۱۹۳	نمونه اثر: فرستادن اسکندر سلطان طیفور را به شهر روم.....
۱۹۴	اسکندرنامه نقلی (کلیات هفت جلدی).....
۱۹۸	نمونه اثر: مردن مهتر نسیم عیار و نجات یافتن او از دام کفار.....
۱۹۹	اسکندرنامه (بخش ختا).....
۲۰۰	نمونه اثر: جنگ اسکندر با ختانیان.....
۲۰۳	بها انش.....
۲۰۸	نمونه اثر: بهروریانو.....
۲۰۹	جمع الحکایات.....
۲۱۱	نمونه اثر: شاه - و دختر شاه عراق.....
۲۱۳	بوستان خیال.....
۲۱۶	نمونه اثر: شرح طلسم حمزه بد از قول ملک ساطوع پری.....
۲۱۷	حسین کرد شبستری.....
۲۲۱	نمونه اثر: شاه عباس و حسن کرد.....
۲۲۶	چهار درویش.....
۲۲۸	نمونه اثر: پادشاه زاده فرنگی و نیرنگ عموی وی.....
۲۳۱	دوره قاجار.....
۲۳۱	امیر ارسلان نامدار.....
۲۴۱	نمونه اثر: الهاک دیو.....
۲۴۳	بدیع الملک و بدیع الجمال.....
۲۴۵	نمونه اثر: شهباز و تخت آسمانی.....
۲۴۵	بهرام و گل اندام.....
۲۴۶	نمونه اثر: اولین دیدار با گلندام.....
۲۴۹	چهل طوطی.....
۲۵۰	نمونه اثر: پادشاه قندهار و وزیر نیرنگ باز.....
۲۵۳	خاور و باختر.....
۲۵۵	نمونه اثر: به زندان بردن شاهزاده.....
۲۵۶	خاورنامه.....
۲۵۸	نمونه اثر: دختر نقاب دار.....
۲۶۲	خسرو دیوزاد.....
۲۶۵	نمونه اثر: ملک جمشید و طفل شیرخواره.....
۲۶۶	دزد و قاضی.....
۲۶۸	نمونه اثر: قاضی درمانده.....
۲۷۰	دله و مختار.....

۲۷۳	نمونه اثر: تولد دله
۲۷۳	رستم نامه
۲۷۶	نمونه اثر: تولد سیاوش و عاشق شدن سودابه
۲۷۷	سلیم جواهری
۲۸۰	نمونه اثر: سلیم و رسیدن به دختر عمو
۲۸۱	شاهزاده شیرویه
۲۸۳	نمونه اثر: شیرویه نامدار و کشتی با خونخوار
۲۸۵	شاهزاده هرمز
۲۸۷	نمونه اثر: مهرنسیم و شیرافکن
۲۹۰	ملک - شید طلسم آصف و حمام بلور
۲۹۹	نوشتن برین مه
۳۰۱	نمونه اثر: الهاک دیو
۳۰۳	هزارویک شب
۳۰۶	نمونه اثر: حکایت عرو و اقار او
۳۰۷	فصل دوم: ادبیات داستانی عامه و شفاهی
۳۰۸	ماه پیشونی
۳۱۰	نخودی
۳۱۶	دختر نارنج و ترنج
۳۱۹	گل خندان
۳۲۲	بزرنگوله پا
۳۲۵	ملک جمشید و دیو سیب دزد
۳۲۸	بلبل سرگشته
۳۳۰	گل فهقه
۳۳۳	سمندر جل گیس
۳۳۴	مغول دختر
۳۳۶	مرغ تخم طلایی
۳۴۰	سیرقیا
۳۴۲	قصه آه
۳۴۷	آکچلک
۳۴۹	مرد و نامرد
۳۵۶	منابع

مقدمه

ادبیات عامه ایران دارای غنایی است که همواره چشم شرق شناسان و ایران شناسان را به خود خیره کرده و آنان را به مطالعه و پژوهش واداشته است. اکنون با تأسیس گرایش ادبیات عامه وقت آن رسیده تا فرزندان ایران این میراث و سرمایه معنوی و پشتوانه ملی را بشناسند و بشناسانند. تعدد پاره فرهنگ ها و اقوام ایرانی یکی از مزیت های فرهنگی ما ایرانیان است که مایه وفاق ملی و تقویت فرهنگ مادی و معنوی است. یکی از این گنجینه های ایرانی ادبیات داستانی آن در قالب قصه ها و افسانه ها و مثل ها و تمثیل ها، ناب است که در سینه پدران و مادران از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است.

ادبیات داستانی عامه شامل قصه ها و افسانه های خیالی منسوب و شفاهی است که اغلب جنبه سرگرم کنندگی دارد. ابعاد ادبی و هنری این گونه متون داستانی عامه ناشناخته و پوشیده مانده است. تأسیس گرایش ادبیات عامه فرصتی برای مطالعه علمی این روایت های داستانی است. هدف این درس آشنایی با انواع، گونه ها و شیوه های داستان پردازی عامه؛ معرفی و شناخت مهم ترین منابع ادبیات داستانی عامه؛ نقد و تحلیل و بررسی محتوای گونه ها و انواع ادبیات داستانی عامه و آشنایی با شیوه های جمع آوری و تدوین روایات شفاهی ادب داستانی عامه است.

بنابر این اهداف در این کتاب که به دلیل جنبه آموزشی آن بنا بر اختصار است،

می‌کوشیم در بخش کلیات به مباحث نظری چون تعریف، طبقه‌بندی، عناصر داستانی، ویژگی‌ها، بن‌مایه‌ها و سبک نشر در افسانه‌های عامه بپردازیم. در بخش دوم و در دو فصل با متون ادب عامه آشنا می‌شویم: فصل اول: ادبیات داستانی عامه مکتوب شامل معرفی ۴۰ اثر به همراه نمونه متن و فصل دوم: ادبیات داستانی عامه شفاهی شامل معرفی ۱۵ داستان معروف و خلاصه داستان و معرفی روایت‌های مختلف و تحلیل کوتاهی از هریک.

در تألیف کتاب از ۳۰۰ منبع بهره گرفتیم و کوشیده‌ایم تا آنجا که ممکن باشد منابع مربوط را برای مطالعات و تحقیقات بیشتر معرفی کنیم. از نمونه‌ها و شاهد مثال‌های مختلف تا حد مقدور بهره گرفتیم تا دانشجویان به طور ملموس با انواع و گونه‌های ادب عامه آشنا شوند. کوشیده‌ایم رکنار ارائه اطلاعات و معرفی قصه‌ها، زمینه‌ای لازم را برای تحقیق و مطالعه علمی نیز فراهم کنیم؛ روش‌هایی را پیشنهاد کرده‌ایم که در کنار روش‌های عام پژوهش در حوزه مردم‌شناسی به طور خاص به کار طبقه‌بندی و تحلیل قصه‌های عامه می‌آید. کوشیده‌ایم ضمن جابجایی انتصارات را رعایت کنیم و از میان مطالب انبوه قابل طرح، آن‌هایی را بیاوریم که ضرورت بیشتری دارد و الا عناوین طرح شده در کتاب تمام گفتنی‌ها را شامل نمی‌شود و تنها به اقتضای آسوزن کردن شامل اهم مباحث می‌شود.

در پایان ضمن تقدیم کتاب به دانشجو از خوانندگان فرهنگ دوست و فرهیخته امیدوارم بتواند زمینه‌ای را فراهم کند تا با شیوه‌ای کاربردی ادبیات عامه شناخته و تدوین شود. از خوانندگان انتظار دارم نکته‌ها و نظرات خود را در رایانامه من به نشانی: Zolfagari.hasan@yahoo.com ارسال کنند تا در چاپ‌های بعدی مدنظر نمود.

تهران، تابستان ۱۳۹۷

حسن ذوالفقاری